

Ivan G. Iliev

(Bulgaria, Plovdiv University Paisii Hilendarski)

A Comparison between the Malomirovo Dialect in Bulgaria and the Cairaclia and Shikirlia Dialects in Bessarabia

Abstract: In this article, the Bulgarian Malomirovo dialect from South-Eastern Bulgaria and two Bulgarian dialects from Bessarabia, are compared. The author's main idea is that the Bulgarian population in the villages under research in Bessarabia originates from the village of Malomirovo.

Key words: Bulgarian language, Bulgarian dialects, Bessarabia.

Иван Г. Илиев

(България, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“)

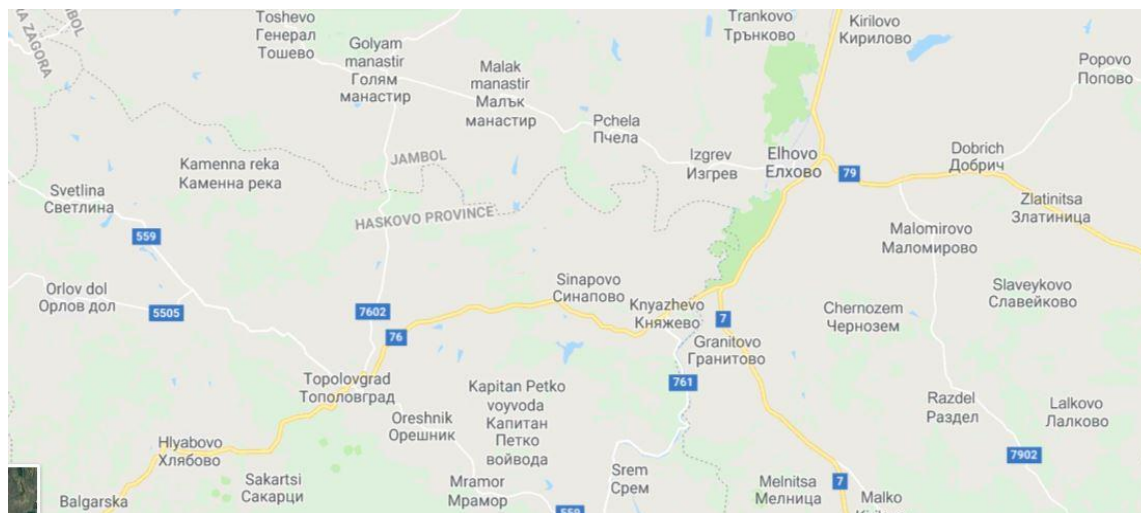
Съпоставка между Маломировския говор в Елховско и Кайраклийския и Шикирлийския говор в Бесарабия и Приазовието

1. Увод

В село Суворово (Шикирлик), Измаилско, се говори диалект, класифициран с неточния термин *тракийски* (АБГСССР 1958: 39) от съветските, а по-късно и от украинските и молдовските българисти. Става въпрос за смесен говор с мизийски, подбалкански, средногорски, тракийски и македонски елементи от района на така наречения Загорски клин в Елховско (вж. Бернштейн, Чешко 2000). Към същия тип говори в Бесарабия първоначално е принадлежал и кайраклийският от Лоциновка (Кайраклия), който по-късно се е смесил с източнорупския говор на Сатуново (Новоселское), Измаилско, но се е запазил в Приазовието – вж. по-нататък (АБГСССР 1958: 15, 24; Чешко 1952: 22). Двете споменати наречия са много близки до говора на село Маломирово (Хамбарлий), Елховско, и тук се предприема съпоставка между тях, като крайната цел на изследването, което ще бъде продължено и другаде, е да се покаже, че най-вероятно споменатите бесарабски села са образувани от маломировски изселници. За диалектите на Суворово, Лоциновка и колониите им информация се черпи от Атласа на българските говори в СССР (АБГСССР 1958) и други изследвания (Чешко 1952: 22; Бернштейн, Журавлев 1953; Полтораднева-Зеленина 1954) и лични наблюдения от Суворово и молдовската Кайраклия, а за говора на Маломирово – от

Иван Г. Илиев

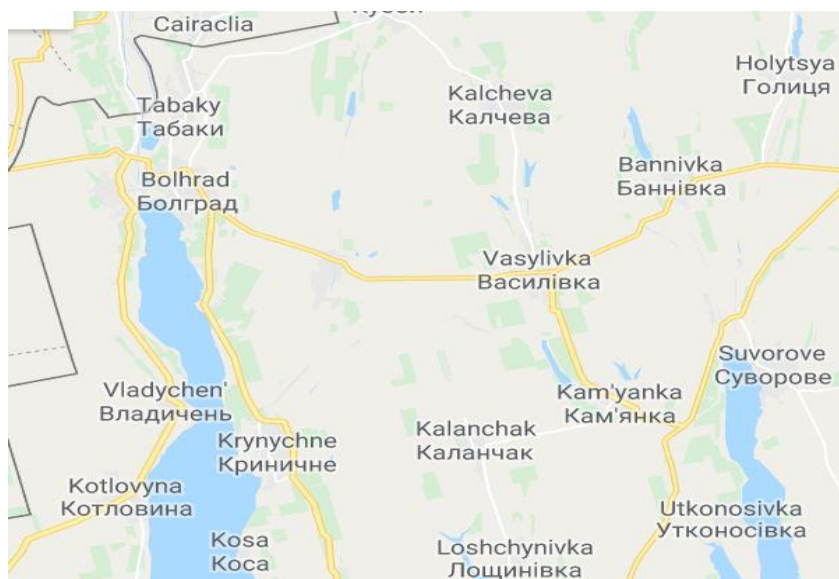
предстоящо да излезе в скоро време изследване (Илиев, Хенцелман – под печат), както и от една дипломна работа от 60-те години на 20 век (Желязков 1962).

Карта, на която се виждат село Маломирово, Елховско, и околните му села
(Източник: google maps)

Споменатите лоциновски и суворовски колонии са следните. От Кайраклия (Лоциновка) се образуват село (Нова) Кайраклия в Молдова (Тараклийско) и селата Радоловка и Гюневка (Долна и Горна Кайраклия) – в Таврия (Приазовието). А от Шикерлик (Суворово) се образува село Софиевка (Шикирлик) в същия Приазовски регион (Запорожка област), което се намира близо до двете споменати кайраклийски колонии (АБГСССР 1958: 15, 24; Чешко 1952: 22, 45; Войникова 2008: 157-158, 193; Тодоров 2018: 13).

Съпоставката между говора на село Маломирово, Елховско, сравнително добре познатия шикирлийски и по-слабо изследвания кайраклийски (най-вече като лексика) говори ще бъде направена на фонетично, граматично и лексикално ниво по наличните за двата последни говора споменати материали, като се изтъкнат приликите и незначителните разлики (сред които не се поставят тези, настъпили под руско влияние). Трябва да се има предвид, че наред с посочените примери се срещат и изключения, които по принцип не се привеждат (например, наличието на императивни форми с начално ударение не изключва съществуването на форми без такова ударение при други глаголи). Досега такава съпоставка почти не беше възможна, защото както изтъква Зеленина (Зеленина 1955: 64), този тип говори е слабо изучен и в самата България – поне до предстоящото излизане на монографията за маломировския говор (Илиев, Хенцелман – под печат).

Селата Лощиновка и Суворово в Украйна и Кайраклия в Молдова
(Източник: google maps)

Селата Гюневка, Радоловка и Софиевка в Приазовието – в североизточната част на картата (АБГСССР 1958: 24).

А. Зарегистрирани общи особености на трите говора

Най-напред се дават регистрираните и за трите говора общи особености (по наличните материали), а после се добавя и отделна съпоставка по по-второстепенни признаци между маломировския и шикирлийския, от друга страна, говори. Показването на паралели при едната съпоставка и отсъствието им при втората не означава автоматично, че такива не съществуват изобщо, а че просто не са открити в не съвсем изчерпателния материал (особено що се отнася до кайраклийския говор). За избягване на повторение и спестяване на място, примери се дават само от кайраклийския и шикирлийския говори, а тези от маломировския не се показват.

а. Общи фонетични особености

Рефлекс на *ж*, *з*

Оригиналният рефлекс на *ж*, *з* в кайраклийския говор под ударение е звук „слабо-глухо“ *á* = *a* в ударена позиция (Державин 1915: 94, 110): *зán* и др. У други автори (Бояджиев 1991: 38) звукът се предава и с *^*. В кайраклийския говор се среща, особено в наши дни, и алофон *ъ*: *фъ̀рли гу, въ̀рни са* (Чешко 1952: 50). Същото е и положението със застъпниците на *ж*, *з* в шикирлийския говор (Державин 1915: 94): *мáш, сáн, зáп, жа́ ба́да* ‘ще бъда’, *фа́ф ка́ру* ‘на полето’. Державин (Державин 1915) дава в приложенията към труда си няколко приказки от Софиевка. Част от едната е заел за христоматията си Стойков (Стойков 1950: 71-73). В показаната от Стойков приказка от Софиевка обаче звукът *a* под ударение е заменен с *ъ*. Звук *a* под ударение в маломировския говор вече се среща много рядко – само като алофон на *ъ*, и то у един-двама от най-възрастните информатори, като вече почти изцяло е изместен от алофон *ъ*. Сравнението показва, че в миналото и (х)амбарлийският говор ще да е познавал предимно рефлекс *á*.

За рефлекса на *ь*

В кайраклийския говор като рефлекс на *ь*, наред в думи като *д'ён*, звук *e* се среща и в *т'ём'ан* ‘тъмен’, а същото се отнася и за шикирлийския говор: *т'ёмна нòш, т'ём'ан д'ён* (Державин 1915: 95, 111). Ако приемем, че в застъпниците на старобългарските *огнь*, *вѣтръ* в един момент се е появил вметнат или метатезиран малък ер вътре в думата, тогава може да се каже, че в кайраклийския говор се откриват застъпници *в'а̀тир* (Чешко 1952: 50) и *òгину* ‘огъня’ (Державин 1915: 118) с редуцирано *e* от този малък ер. В шикирлийския говор има *в'ѐтар* (Полтораднева-Зеленина 1954: 70), но и *в'а̀т'ир, в'а̀тирa, òг'ин* (Державин 1915 – Приложения: 24, 28, 29). Същото е и при шикирлийската дума *циклò* ‘стъкло’, ‘прозорец’ (Полтораднева-Зеленина 1954: 130) от стб. *стѣкл-*, срещу която в кайраклийския говор намираме *ца̀клò* (Державин 1915: 111).

Рефлекс на *ѣ*

Сложна е картината и при застъпниците на старобългарската ятова гласна. Рефлекс *'a*, наред с по-рядко *é*, на старобългарската ятова гласна под ударение има в кайраклийския говор, а в неударена позиция има *и*: *б'а̀л л'а̀п, с'а̀йат, гул'а̀мити*,

нид'а̀ла, дв'а̀ нид'а̀ли, гул'а̀ми, т'а̀йнити, двà м'а̀сица, св'а̀ту, дунис'а̀ти, б'а̀л цв'а̀т/цв'èт, но: свитò и др. (Державин 1915: 111; Чешко 1952: 26, 50, 54, 74-75). В шикирлийския говор (Державин 1915: 58-59, 61; Державин 1915 – Приложения: 26; Бернштейн, Журавлев 1953: 111; Полтораднева-Зеленина 1954; Чешко 1954: 28) на мястото на ъ под ударение се употребява предимно широко 'è (обозначавано като 'ä): мл'èку, гул'èм, зр'èйа, р'èжа, гр'èйа, чул'èк, но в отделни случаи и 'а (б'а̀л л'а̀п, в'а̀тир), а в неударено положение също има и (тр'ивà, дит'è, н'имàли). Произношението като 'а в говора се среща и в дадената в приложенията песен от Суворово (Державин 1915: 20) *На суббàт 'на угощение': Б'а̀ла Нèда бòлна л'èжй, / бòлна л'èжй, зл'а̀ ум'йра...*, а също и за Софиевка: *сл'ас, изл'а̀сти* (Державин 1915 – Приложения: 24, 27). Конкретно за Софиевка Державин е критикуван, че чува само рефлекс 'а, а не и è (АБГСССР 1958: 19). По лични наблюдения, в Суворово и сега се използват и двата варианта – è/'а: *р'èжим, мл'èку, б'èши; п'а̀т, б'а̀лио, б'а̀ши*. Стойков в споменатата приказка от Софиевка, заета от Державин, дава примери с рефлекс 'а: *вр'ам'и, д'а̀ду, жув'а̀йа, са см'а̀йат* (Стойков 1950: 71-73).

В Маломирово звукът è вече също е архаична особеност, която се среща спорадично, като изключение, в речта на 1-2 информатори, като преобладава рефлекс 'а, а в по-редки случаи и е. Подобно на маломировския говор, и в Суворово рефлексът на ъ в глагола цѣдити и производните му е а: *жъ гу прицадйиш, цади́лка* (Полтораднева-Зеленина 1954: 130; Лични наблюдения).

Групи ър/ръ и ъл/лъ

Произношение на групата ър-ръ в кайраклийския говор, както в маломировския, е *ра́/ръ*: *тра́кам 'търкам', бра́зам/брѣзам, грѣбѣ, вра́йти, штрѣкел*, но се среща и произношение *ѣр/áр*: *бѣрзам, гѣрбѣ, штѣркел, старна́/ ста́рна 'страна', 'буза'* (Державин 1915: 112, 114, 118; Чешко 1952: 39, 50, 54, 55). При групата ъл/лъ по принцип се използва ъл, но думата 'бълха' се произнася като в Маломирово: *блаа́'бълха'* (Державин 1915: 112).

В шикирлийския говор също има предимно *ръ/ра/ра́* (но по принцип ъл): *трачй, дравò, тра́с'а, дра́пам 'дърпам, кра́лѣ 'кърпа', пра́жа 'пържа', штра́кил 'щъркел', бра́зам, вра́зан 'вързан', ффра́кам 'хвърча', но, както в Маломирово, и изключения като *варба́, ва́рбув*. Примерите за другата звукова група са с *ал/ъл*: *жа́лт, ба́лгар'ан*, но, както в кайраклийския и в маломировския говор – *бла́и 'бълхи'*.*

Лексемата 'вълк' и в трите говора се произнася *ва́лак/вѣлак* (Державин 1915 – Приложения: 24, 26, 32; Полтораднева-Зеленина 1954: 72; Чешко 1952 : 75).

Редукция и полуредукция

Среща се наличие на силна редукция и полуредукция на неударените гласни в кайраклийския и шикирлийския говори, подобно на маломировския: *уфцѣти, да́вами; ужѣн'ал са, са в'инча́ват* и много други (Чешко 1952: 74-75, 58; Державин 1915 – Приложения: 25). Редукцията в двата говора включва и характерната за сливения диалект промяна *е → 'ъ ('а/а)*: *п'èп'ал, ва́гл'ан, маму́л'а 'царевца', пил'анца́та,*

плàдн 'а (Державин 1915 – Приложения: 23, 25, 64; Державин 1915 – Приложения: 25; Чешко 1952: 28, 75).

Акцентни дублети при някои плурални форми

В кайракийския говор се срещат такива дублети при плуралните форми на съществителните 'овца' и 'кон': *òфци* и *уфцè*, *кòни* и *кунè*, *мъжè* и *мъжи*, *рѐци* - *рацà* (Чешко 1952: 34, 56) в Маломирово – *рѐци* - *рац'а*. За шикирлийския говор има засвидетелствани *мъжè*, *кунè* (Бернштейн, Журавлев 1953: 117). В него (пак там) има форма *руги*, която се употребява и в Маломирово, наред с вероятно по-новата *ругà*.

Депалатализиране на съгласната в глаголните окончания за 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. сегашно време

Друга обща фонетична черта между трите говора е наличието на депалатализирани съгласни в глаголните окончания на сегашно време. В кайракийския говор: *кòла* 'коля', *вравát* 'вървят', *стòрат* 'сторят', 'направят', *прàват* (Державин 1915: 112; Чешко 1952: 74-75) и др. Или в шикирлийския: *рабòта* 'работя', *вàрда* 'пазя', *гувòра*, *кòла*, *закòла*, *запàла*, *изгурà*, *испутà*, *къдà* 'пуша', 'димя', *да залòва* 'да започна', *нòса* 'нося', *òда* 'ходя', *сабòда*, *трипèра* (Бернштейн, Журавлев 1953: 135-137; Полтораднева-Зеленина 1954: 81, 103 и др.).

Изпускане на звук х

Явлението също е характерно за трите говора. В кайракийския: *рàним* 'храним', *ар'èса*, *йтар*, *имàа*, *пус'айа*, *дражàйа* (Державин 1915: 113; Чешко 1952 : 52, 54). Или в шикирлийския: *рàним*, *убаву* и др. (Державин 1915 – Приложения: 26; Полтораднева-Зеленина 1954: 124).

Изпускане на други съгласни

В шикирлийския говор явлението може да се илюстрира с: *àс н'е мòа* – в м. *н'е мòга* (Державин 1915: 64) или *сìчкио инструмèнт* – в м. *фсìчкио* и т. н. (Чешко 1954: 15). В кайракийския: *зèмиш* – в м. *взèмеш*, *сìчкити* – в м. *фсìчкити* и под. (Чешко 1952: 75)

Ударение на първата сричка в презентните форми на глаголи от типа 'доя', 'поя', 'качвам се'

В кайракийския говор се откриват формите: *дòим*, *пòим* (Чешко 1952 : 74-75). В шикирлийския също: *дòйа*, *пòйа*, *пòйат* (Полтораднева-Зеленина 1954: 77, 107; Державин 1915 – Приложения: 26) или *да са кѐчи*, *жа та кѐча* (Державин 1915 – Приложения: 24, 37).

Замяна *мн* → *вн*

Среща се при глагола 'помня' – за кайракийския говор *пòвна* (Чешко 1952: 28, 50). В шикирлийския говор също са налице *пòвна*, *стòвна* 'стомна' (Полтораднева-Зеленина 1954: 107, 119).

Замяна *х* → *й*

Трябва да се има предвид, че и в трите говора в аористните окончания, подобно на някои местоименни форми, често *-х* се заменя от *-й*: *къзàй*, *изл'àнайми*, *мъзàй*,

т'ай 'тях', т'айната, т'айнити, ор'ийчи (Державин 1915 – Приложения: 26, 34; Бернштейн, Журавлев 1953: 126; Чешко 1952: 29, 75 и др.) или *пекъйми кръвайчитъ, гъ мъйнахми (кравата), пръвййми* (Лични наблюдения).

Замяна *х* → *ф/в*

Подобно на Маломирово (*сѹви, грифтѹ, тѹфли*), и в кайракийския говор тази замяна се среща в прилагателни и съществителни като *сѹф, глѹф* (Чешко 1952: 59). В шикирлийския говор се открива *дѹва 'духа', ор'ив'и, ор'ифчи* (Державин 1915 – Приложения: 24, 34). За разлика от говора на село Каменна река, Тополовградско, въпросната замяна не се среща в аористни и имперфектни окончания.

Наличие на замяна *с(т) → ц*

Замяната, която в Маломирово се среща в думи като *цѹклѹ 'стъкло', цѹквам 'паля'* (лампа, кибритена клечка – вероятно от по-старо *стѹтквам*), *цѹйвѹнт 'открито помещение в къщата'* (наред със *сѹйвѹнт*), в кайракийския говор се среща като *цѹклѹ 'прозорец', 'стъкло'* (Державин 1915: 111), а в шикирлийския е налице и *циклѹ 'прозорец'* (Полтораднева-Зеленина 1954: 130). В кайракийския говор за 'открито помещение в къщата' се среща вариант *сейвѹн* (Чешко 1952: 47), който не изключва наличието на вариант с *ц*-.

Лабиализация и делабиализация

Редуването на примери с лабиализация или делабиализация и примери, в които явлението не се среща, е характерно за маломировския говор: *кл'ѹч/клѹч – клѹчѹ, заклѹчи, либѹф, либѹт съ.* В кайракийския говор, наред с *чил'ѹк*, се среща и *чул'ѹк*, както и *жул'ѹзу, клѹчѹ, мис'ѹр 'пуюк' – срещу мис'ѹр* в Маломирово (Чешко 1952: 46, 57). И в шикирлийския говор има *мис'ѹр, мис'ѹрка, жул'ѹиш*, но *либѹвник* (Державин 1915 – Приложения: 28; Полтораднева-Зеленина 1954: 95, 98).

б. Общи словообразователни и морфологични особености

Членуване на съществителните от м. р. ед. ч.

Мизийски член *-о/-у* при съществителните от м. р. ед. ч. се използва и в кайракийския говор: *амбѹру, динѹ, пѹрвио, фтѹрио, трѹтио* (Чешко 1952: 31, 54). Същото е и в шикирлийския: *вичѹрѹ 'вечерта', вратнику, синѹ, вѹлу, гул'ѹмио* (Бернштейн, Журавлев 1953: 119; Чешко 1952: 51, 53). Според Чешко (Чешко 1952: 48), в този говор има и употреба на член *-ѹ* под книжовно влияние. Според други автори (Бернштейн, Журавлев 1953: 119), редките случаи на член *-ѹ/-ѹ: грѹбѹ, кракѹ* са си характерна особеност на говора, което се потвърждава и от маломировския говор. У Державин освен това също се открива форма *в'ѹтира* за шикирлийския говор (Державин 1915 – Приложения: 24).

Окончание *-а/-ѹ* при съществителните от ж. р. ед. ч.

От кайракийския говор може да се приведат примери като: *вудѹ, главѹ, брадѹ – но и брадѹ* (Чешко 1952: 27, 52), а от шикирлийския: *главѹ, вудѹ, зем'ѹ* (Бернштейн, Журавлев 1953: 115).

Употреба на окончания *-ишта*, *-ур'а*, *-'а/-ѐ* в мн. ч.

Както в Маломирово, и в шикирлийския говор се среща такова явление: *градишѐ*, *пѐтиишта*, *кѐдиишта*; *мажур'ѐ* (срещу *мажур'а* в Маломирово), *женур'ѐ* (срещу *женур'а*); *кашѐ*, *ниѐ* и др. (Бернштейн, Журавлев 1953: 117). В кайраклийския говор се откриват формите *кѐшит'а*, *учитѐл'а* (Чешко 1952: 29).

Глаголно окончание *-а/-а́* в 1 лице единствено число сегашно време под ударение

Подбалканско произношение на глаголите в сегашно време 1 л. ед. ч. с ударение на последната сричка *-а́* в кайраклийския говор може да се илюстрира с примерите *пирѐ*, *читѐ*, *придѐ*, но и – *придѐ* (Державин 1915: 116; Чешко 1952: 2, 52). В шикирлийския говор (Полтораднева-Зеленина 1954: 68, 74, 83 и др.; Бернштейн, Журавлев 1953: 136 и др.) намираме: *варѐ*, *бирѐ* 'събирам', *грибѐ*, *изгурѐ*, *испутѐ*, *къдѐ* 'пуша', 'димя'.

Особености при презентните форми на глагола 'съм'

В кайраклийския говор формите за 1 и 2 л. мн. ч. на спомагателния глагол, както при някои от маломировските информатори, които отразяват по-архаичното състояние в говора, е *сни*, *сви* (Чешко 1952: 32, 55). Същото е и в шикирлийския говор (Бернштейн, Журавлев 1953: 138).

Глаголни дублети с редуване на наставки *-н/-в* в свършен и несвършен вид

Бояджиев (1991: 86) отбелязва този тип глаголи като характерни за тракийските говори, в които той също, подобно на руските българисти, включва и някои смесени загорски говори с член *-о*, като този на Селиолу (Пак там: 141), като обаче отбелязва наличието на загорския елемент в тях. Става въпрос за глаголни дублети от типа *изл'ана* – *изл'авам*, *сл'ана* – *сл'авам*, *фл'ана* – *фл'авам*, каквито се отбелязват за шикирлийския говор от Полтораднева-Зеленина (Полтораднева-Зеленина 1954: 84, 129). Державин (Державин 1915 – Приложения: 27) също привежда императивни форми като *изл'асти* или *фл'аи* 'влез' (с изпуснато *-н-* във втория пример). В кайраклийския говор намираме *изл'анайми*, *фл'анаа* (Чешко 1952: 29).

Глаголи с наставка *-г-*

На употребата на такива глаголи в българските диалекти е обръщано внимание от М. Младенов (2008: 527-529), като включително се посочват данни за форми от типа *фл'агвам* – *фл'агъл* от Елховско и други райони на България (от БДА). Още Державин дава такива образци за шикирлийския говор: *тѐрга*, *сл'аглу*, *сл'агла*, *да изл'ага*, *изл'агал* (Державин 1915 – Приложения: 24, 26, 28, 36). И Полтораднева-Зеленина посочва такива глаголи – като наред с *тѐргам* 'слагам' (в св. в. – *да тѐрна*) представя и глагола *исфѐргам* 'изхвърлям' (Полтораднева-Зеленина 1954: 85, 123). В кайраклийските села се срещат *тѐргами* (Чешко 1952: 21), *изл'агайа* (Чешко 1952: 21, 29). В сегашното състояние на маломировския говор се отбелязват *тѐргам*, *фѐргам*, но не и *фл'агвам*, *сл'агвам*, *изл'агвам*, а само *фл'авам*, *сл'авам*, *изл'авам*. Последните обаче още се употребяват в съседното Кирилово. Картината преди вероятно е била още по-сложна,

защото в село Лалково, Елховско, бе намерена дори форма с наставка *-зв:* *тѹргвами 'слагаме'* (Лични наблюдения).

Изравняване на аломорфите при някои глаголи

Такова изравняване е отбелязано за шикирлийския говор при глаголи като *да рича̀*, *да сича̀*, *да утс'ича̀* (Полтораднева-Зеленина 1954: 114, 117; Державин 1915 – Приложения: 36), където в 1 л. ед. ч. се настанява коренът от 2 и 3 лице. В кайраклийския говор пък има регистрирана форма *нича̀* (Чешко 1952: 28).

Глаголи със западнобългарски акцентен и словообразователен модел

Тук става въпрос за още няколко глагола от западнобългарски тип – отбелязват се например в костурския говор: *йграм*, *кòпам* (Шклифов 1977: 234, 255), които се срещат не само в тракийските и смесените загорски говори, но и в говорите на западнобългарските преселници в Югоизточна България, наречени тронки (Кодов 1935: 104; Толстой 1979: 354), които най-вероятно са ги пренесли на изток. Тези глаголи са преминали към III спрежение в облик *йграм* 'играя', *кòпам* 'копая', *кѹбам* 'скубя', *фàл'ам* 'хваля', *л'ѹл'ам* 'люлея', засвидетелствани в шикирлийския говор (Полтораднева-Зеленина 1954: 83, 90, 91; Бернштейн, Журавлев 1953: 137). При първите два глагола се отбелязва и ударение на първата сричка, за разлика от *игрàйя* или *копàйя*. В кайраклийския говор, по наличните материали, са засвидетелствани формите *кòпат*, *искòпахми* (Чешко 1952: 54).

Частича за образуване на бъдеще време

Подобно на маломировския говор, в кайраклийския има употреба на частици за бъдеще време *жа*, *жъ*, но в Лоциновка се срещат и *ша*, *ше*, *шъ*: *ж* *йдат*, *жа* *с'айат*, *ша* *кòлат прасè*, *жъ* *та изѹчим*, *ше* *тѹр'а*, *ша* *ймам* (Чешко 1952: 28, 32, 53, 54). Във въпросното село употребата на *ше*, *шъ* е късно влияние, защото е навлязла под влиянието на сатуновския говор (АБГСССР 1958: 71), а в Радоловка и Гюневка не се употребяват такива футурни частици. В маломировския говор частица *шъ* също е навлязла под влиянието на съседните говори и в текстовете на Желязков (Желязков 1962) се среща само *жъ*. Според Чешко (1952: 48) в кайраклийския говор под книжовно влияние се среща и частица *ште*. Бъдеще време с частица *жа* се образува и в шикирлийския говор: *жа* *та зан'исè* 'ще те закара', *жа* *рабòта*, *жа* *рабòтим* (Державин 1915 – Приложения: 27; Бернштейн, Журавлев 1953: 144-145). Но има и един пример с *ште* *да*, което не променя нещата: *и* *гул'ама* *шт'е* *крàвн'ина* *да стàн'и* (Державин 1915 – Приложения: 38). В маломировския говор всъщност освен *жа*, *жъ*, *жи*, *ша*, *шъ*, *ши* се среща дори и само частица *и*. Последната е откривана и на други места в Бесарабия, където се използва футурна частица *жъ* (Кондов 2016; Кондов, Илиев 2018). Налице е и в Суворово: *жъ* *гу притисниш* (*сиренето*) ... *ф* *кълèпу* ... *и* *гу тѹриш*, *и* *гу прицѹдѹиш*, *гу притисниш* ... (Лични наблюдения). А на една конференция в Тараклия, Молдова, през октомври 2018 г. професор Николай Русев от Суворово произнесе следното изречение: *Кòйто йска*, *и сѹ* *искàжи* *на бѹлгарски*, *кòйто йска* – *нѹ рѹски!*

Образуване на формите за бъдеще време в миналото

Една от най-характерните морфологични особености на трите говора е използването на частици *итѣх*, *итѣиш(и)*, *итѣйми* и т. н. при бъдеще време в миналото. За образуване на това глаголно време съществува тенденция *итѣиш* да се използва като неизменяема за всички лица и числа, паралелно с частици *итѣа*, *итѣаши* и т. н. Примери от кайракийския говор: *итѣа да пугѣбнат*, но и *итѣиш да приближѣ* (Чешко 1952: 51). И от шикирлийския: *итѣх да стѣна чилѣак*, *итѣиши да лѣгна*, *итѣиши да лѣгнат* (Державин 1915 – Приложения: 28; Бернштейн, Журавлев 1953: 145).

Дублетни аористни форми на глагола 'съм'

Дублетността на различни морфологични форми се изразява и при аориста на глагола 'съм', където в кайракийския говор като рупска особеност се срещат *бѣх* – *бѣиш* – *бѣиши* – *бѣиши* и т. н. (Чешко 1952: 26, 27, 38, 56). Същото е и в шикирлийския говор: *бѣх* – *бѣиш* – *бѣиши* и др. (Бернштейн, Журавлев 1953: 141). Вероятно по аналогия в Маломирово явлението се е прехвърлило и при форми като *ни мужѣх* 'не можах', а в Суворово има и *зѣх* 'взеха' (Лични наблюдения).

Ударение на последната сричка при глаголите в аорист и при еловите причастия

Това е друга особеност, макар и вече с изключения, наследена от подбалканския говор в разглежданите тук наречия. Примери от кайракийските села: *удѣх*, *лувѣх*, *учѣх*, *купѣх*, *носѣх*, *имаа* и т. н. (Державин 1915: 117; Чешко 1952: 28, 48, 52). В шикирлийския говор: *мазѣх*, *стригѣх*, *тѣа искѣ*; *ѣс сам худѣл*, *имѣла*, *сѣ чудѣл*, *нѣимѣли*, но и: *извѣкнал мумѣчету* (Державин 1915: 73; Державин 1915 – Приложения: 23, 26; Бернштейн, Журавлев 1953: 139-141). Или: *рѣбутѣх*, *глидѣх* (Лични наблюдения).

Други аористни особености

В кайракийския говор аористната форма на 'дойдох', както в Маломирово, е *дудѣх*, наред с *дудѣх*, *дудѣа* (Чешко 1952: 29, 56). Същото е и в шикирлийския говор, където има *дудѣх*, *дудѣхми* и т. н. (Бернштейн, Журавлев 1953: 141). Други дублети, срещащи се в този говор, са при формите *клѣнах* – *клѣх*, *колѣх* – *клѣх* (Бернштейн, Журавлев 1953: 141). В Маломирово също се използва и *колѣх*, и *клѣх*, а освен това има дублети от рода на *земѣх* – *зѣх*.

Наличие на императив с ударение на коренната сричка

Примери за императив с ударение на началната сричка в кайракийския говор: *зѣми*, *ѣди*, *тѣри*, *сѣдни*, *фѣрли* (Чешко 1952: 27, 50). Примери от шикирлийския говор: *лѣгни*, *нѣѣти* (Бернштейн, Журавлев 1953: 148), но и: *турѣи*, *турнѣи гу* (Державин 1915: 76).

Аналитичен императив с частици *дѣи да*, *чѣкай да*, *да*

Красимира Чакърова (2009: 132-144) обръща внимание на императив с частица *дѣи*. Наред с други императивни частици, в комбинация с *да*, частицата *дѣи* (синонимна на *хѣйде* и *нѣка*) се среща в изследваните два говора. Пример от шикирлийския: *Дѣи да*

тър'им ... да гу р'аним; да'йти да изл'ага 'нека да излезна'; да'и о'шти в'идна'и да та ф'арла; да'и, како, да ф'арл'им куп'ан'ата с'ас вуд'ата (Державин 1915 – Приложения: 26, 29, 35). Подобният регистриран пример от кайракийския говор вероятно е повлиян от руски: да'вайти ши ут'ивами (Чешко 1952: 32), затова пък е автентичен примерът с чакай: ч'акай да м'ина да в'ида 'нека да мина да видя' (Чешко 1952: 28). Отново в шикирлийския говор се отбелязва засилена употреба на да-императив, както е и в Маломирово: с'етн'и да ма к'ъчиши; да н'и та й истра'х! (Державин 1915 – Приложения: 36, 29); Л'ел'о П'ашо, с'ирини д'ъ пр'айши! (Лични наблюдения).

Образуване на отрицателен императив

Подобно на маломировския говор, където в миналото, наред с нид'ай, се е използвала и рупската конструкция с нем'ой (Желязков 1962: 88), в шикирлийския говор също се среща отрицателен императив с недей: нид'ей б'арай!, нид'ей ф'аргай!, наред с друг уникален тип конструкция с не бива: ни б'ива да гу б'араши! (Бернштейн, Журавлев 1953: 149), която още се използва. При посещението в Суворово една стопанка се скара на кучето си, което ни лаеше с ни б'ива д'ъ л'айши! 'недей да лаеш!' Интересно е, че информатори от Маломирово смятат за напълно равностойни и в тамошния говор изрази като Нид'ай д'ъ о'диши т'ам, ит'оту йм'ъ з'ъми! и Ни б'ив'ъ д'ъ о'диши т'ам, ит'оту йм'ъ з'ъми! И в кайракийския говор е регистриран отрицателен императив с недей, макар и с изпусната частица да: нид'ей ч'акаш! (Чешко 1952: 28). При посещение в молдовската Кайракия, когато поисках да си събуя обувките при влизане в къщата, стопанката ми каза: Ни б'ива! Тоест 'недей!'.

Особености при причастията

В кайракийския говор се срещат дублетите: душл'и, бил'и – душл'е, бил'е (Чешко 1952: 51). В шикирлийския говор също има редуване легна'ли, вид'али – но: бил'е, дошл'е (Бернштейн, Журавлев 1953: 142). Друга причастна шикирлийска форма е зан'ел 'занесъл' (Державин 1915 – Приложения: 26) – срещаща се и в Маломирово – з'ънел мл'акуту.

Именителни личноместоименни форми

Както в Маломирово, и в шикирлийския говор личното местоимение за 1 л. ед. ч. се среща във варианти а'с и йотувано – й'ас (Державин 1915: 69). Същото е и в кайракийския говор – й'ас (Чешко 1952: 29). За 1 л. мн. ч. се употребяват няколко форми, едната от които е н'ийа (Чешко 1952: 37), както в Маломирово.

Косвени форми на личните местоимения за ж. р. ед. ч.

Както в Маломирово, в кайракийския говор автентично се използва формата а/йа 'я', но младите (става въпрос за 50-те години на 20 век) вече използват и га (Чешко 1952: 54, 56, 57). Същото е и в шикирлийския говор, където в началото на XX век има само а, йа, йе (Державин 1915 – Приложения: 25; АБГСССР 1958: 67; Стойков 1950: 71-73), но в средата на века вече може да се чуе и га: Са'д'е да пуп'анна в Муск'ва, жа га из'ода ф'с'ичката (Мухина 1954: 50). При посещението в Суворово га беше единствената чута форма. Процесът на изместване на а/йа от га се наблюдава и в останалите

бесарабски говори, както и в Югоизточна България (Зеленина 1962: 96, 99). Докато в Маломирово най-старото поколение все още не използва *га*, за разлика от някои помлади, които го вмъкват в речта си по-често или по-рядко, циганите в селото като цяло говорят на *га*.

Показателни местоимения

Специфични показателни форми, при които в кайраклийския говор намираме *тòа/тòо/тòз* 'този', *тàа/тàс* 'тази', *т'àа/т'ès* 'тези' (Державин 1915: 115; Чешко 1952: 29, 52, 56). Същото е и в шикирлийските села: *тòо*, *тàа*, *твà*, *т'èа* (Бернштейн, Журавлев 1953: 126).

Особености на обобщителните местоимения

Обща за трите говора е гръцката заемка *ка̀та*, която обикновено се използва в изрази за време: *ка̀та дèн*, *ка̀та с̀утрина* (Державин 1915 – Приложения: 28; Чешко 1952: 41). Местоимението *всичкия* в шикирлийския говор се използва и в значение 'целия', както е в маломировския: *фс̀ичката Муксвà* (Мухина 1954: 50), *с̀ичкио инструмèнт* (Чешко 1954: 15).

Употреба на някои специфични наречия

Общи за трите изследвани говора са наречия като *наинò* 'заедно', *дал'èк/далèку*, *вèки*, *вèчик* (Чешко 1952: 31, 37, 50; Полтораднева-Зеленина 1954: 71, 101; Державин 1915 – Приложения: 24, 29). Употребата на наречия със старо локативно окончание е още една обща особеност поне на маломировския и шикирлийския говори, за която като примери могат да се дадат формите *там'è* 'там', *тук'è* 'тук' (Полтораднева-Зеленина 1954: 121, 123), които в Маломирово вече имат облик *тамè*, *тукè*. Други интересни адвербиални форми в шикирлийския и маломировския говори са наречията *н'ийде* 'никъде' и *н'айди* 'някъде' (Державин 1915 – Приложения: 28), както и *уттàтка* (Чешко 1954: 13), *башка̀* 'отделно', *сад'è* 'само' (Державин 1915 – Приложения: 28, 35). Пак за същите говори, освен *вèчи* – *вèчик*, специфични форми, които се срещат в по няколко варианта са: *сèтни* – и в кайраклиския (Чешко 1952: 37) – *сèтника*, *сигà* – *сигàна* – *сèга* – *сèгана* и *дус'èга*, *т̀ука* – *т̀укана* (Полтораднева-Зеленина 1954: 71, 116, 117; Державин 1915 – Приложения: 25; Лични наблюдения). Пак за маломировския и шикирлийския говори са специфични съставните наречия с елемент *вр'ами* – в Маломирово обикновено се казва *куè вр'ами* вместо *кога*, *инò вр'ами* вместо *някога* и т. н.. А в Шикирлий имаме регистрирани *пуд'̀ир н'̀акуй вр'ами*, *пуд'̀ир м̀алку вр'ами* (Державин 1915 – Приложения: 28, 29).

За Караклия и Малимово е общо и наречието *ту̀гйва* (Чешко 1952: 29).

Специфични предлози

Западнобългарска и средногорска особеност в смесените говори от Загорския клин е употребата на предлог *к̀ди* 'към', 'около'. В кайраклийския говор: *ка̀ди вичерò* 'към вечерта' (Чешко 1952: 51). И в шикирлийския: *Лòтката ут̀ади ка̀де бригò* (Чешко 1954: 16). Друг специфичен предлог, който може да се използва и като наречие е *пудир* ('след', 'отзад'). Ето образец от шикирлийския говор: *трач̀и пуд̀ир кар̀уцата*

(Державин 1915 – Приложения: 24). И от кайракийския: *пудѝр нѝа, пудѝр твѝа* (Чешко 1952: 29, 31).

Специфични съюзи

Тук ще бъде отнесен съюзът *дурдѝ/дурд'ѝту* 'докато', употребяващ се в кайракийския и в шикирлийския говори (Державин 1915 – Приложения: 27; Чешко 1952: 75). Общ поне за маломировския и кайракийския говори е съюзът *гѝту* (Чешко 1952: 29), който в Маломирово се среща и като *гѝту*. Честата употреба на съюз (а)чи в различни функции е доста разпространено в Загорския клин и Бесарабия явление, но и то трябва да се счита като обща за трите говора черта. Преобладават съединителната и причинната му функции, които често не могат да се разграничат. Ето примери от шикирлийския говор: *Ужѝн'ал са ... чи трѝгнал'и ф чѝрквата да са в'инчѝват* (Державин 1915 – Приложения: 25); *Дѝй ми мѝлку л'ѝп ... чи ж ѝда да трѝс'а ... дит'ѝ* (Державин 1915 – Приложения: 26); *Ачи изл'ѝгал и утишѝл 'и излязъл и отишѝл'* (Державин 1915 – Приложения: 28); *Тр'ѝа дѝ гу путсѝриш, ѝчи дѝ сидѝ, чи сѝтни жѝ гу прицѝдѝш ...* (Лични наблюдения). И един пример от кайракийския: *Дунѝс вудѝ, чи ми са пѝйе* (Чешко 1952: 28).

в. Общи синтактични особености

Изпускане на копулата

Формата на глагола 'съм' в трето лице често се изпуска. В кайракийския говор: *Вѝнка напѝраин аѝгл 'отвѝн е направена кошара'; Бригадѝру, нѝгувата фѝнкѝа такѝва...* (Чешко 1952: 74-75). И в шикирлийския: *... пак тѝ пѝлну с пар'ѝ; мум'ѝчиту и тѝ сѝс крил'ѝ 'момичето и то било с крила'; тѝй вѝнка* (Державин 1915 – Приложения: 24, 27, 31).

Засилена употреба на страдателен залог вместо деятелна перфектна или презентна форма

Това е много характерна черта на маломировския говор. Маломировци не казват: *Той се е качил на дървото/Той стои горе на дървото* или *Ние сме се събрали вѝщи, а Тѝй кѝчин нѝ дрѝвуту* и *Нѝй сми збрѝни фкѝшѝти*. Употребата на страдателния залог в случая също става без спомагателен глагол в 3 лице. Пример от кайракийския говор: *Читѝрма дѝшѝ извѝзват зрѝну ут амбѝу ... Ду т'ѝх тѝрнат идѝн чул'ѝк ...* – вместо *до тях са поставили/стои един човек* (Чешко 1952: 74). И за шикирлийския: *душлѝ с'и (бабата), пак тѝ нагѝтв'ину и пр'ибрѝну* – *вм. някой наготвил и подрѝдил (в кѝщата)* (Державин 1915 – Приложения: 38).

Употреба на определението след определяемото

Друга възможна западна особеност на смесените загорски говори е определение, стоящо след определяемото, както е в кайракийския говор: *слѝма ичум'ѝна, синѝ ми гул'ѝмио* (Чешко 1952 : 53, 74-75). И в шикирлийския: *чѝду гул'ѝму* (Державин 1915 – Приложения: 27, 33), *вѝну тр'игудѝшѝну, ѝбалка п'ѝтрѝвска*, Державин 1915 - Приложения: 20, *фѝрми гул'ѝми, бѝштѝ млѝт* (Лични наблюдения).

Съставно сказуемо със спомагателни глаголи *зѐмам* и *залàвам* *са/да залòва* с начинателно значение

За кайраклийския говор при първия глагол може да се покажат примерите: *зѐх да òда на шкòлата, зѐмиш да криштѝш* (Чешко 1952 : 28, 74-75). Същото е и в шикирлийските села: *з'ѐла да плàчи* и др. (Державин 1915 – Приложения: 36) и др. С употреба на втория глагол за шикирлийския говор положението може да се илюстрира със *залòв'ил да чѝсти; и са залàва да с'ай брашнò* (Державин 1915 – Приложения: 37, 35). От кайраклийското наречие примерът е: *сѐтни са залàвами да рабòтим* (Чешко 1952: 37).

Поставяне на местоименната клитика пред глагола

Това е друга западна особеност, пренесена от тронките в „източнотракийските говори”. Като пример от кайраклийското наречие може да посочим: *Нушѝт'а* (овцете) *ги запѝрами фаф кушàрата. Ги рàним трѝма уфчàра* (Чешко 1952: 74-75) – вместо **Рàним ги* ... В другия говор са отбелязани още повече примери: *Т'а сутр'интà пàк утишлà ду клàдинчите, с'и направ'ила инà ср'ѐбàрна àбàлката* ...; *т'а утишлà, му в'ика* ...; *и утишл'ѐ, са в'инчàл'и* (Державин 1915 – Приложения: 30, 32, 27); *Р'ѐжим иигѐру, ... със чубрикъ гу бра̀ками, гу п̀лним ба̀уру, гу в̀рѝм; Тр'аа дѝ гу путсѝриш* ..., *чи жѝ гу прицѝдиш, гу притѝсниш* ..., *гу н̀р'а̀жиш* ...; *Вичирò гѝ дукàрвѝми (крàвата), си гѝ издòим* ...; *Ми устàна идѝн садѝ зàп* (Лични наблюдения).

Честа употреба на обобщено-лични изречения

Явлението не е прецедент, защото се употребява широко във всички български диалекти, но ще дадем конкретен пример от кайраклийския говор: *Кату замѝтиш, чи иде вѝлак, зѐмиш да криштѝш или запàлиш òгин* '... започваме да крещим ...' (Чешко 1952: 74-75). И от шикирлийския говор в Суворово: *Тр'аа дѝ гу путсѝриш (млякото), ѝчи дѝ сидѝ, чи сѐтни жѝ гу прицѝдиш* ...'млякото трябва да се подсири...' (Лични наблюдения).

г. Общи лексикални особености

Лексика

От трите изследвани тук говора лексиката на кайраклийския е най-слабо проучена (като се има предвид, че цялостното изследване на маломировския говор е на път да се появи скоро). Ето някои по-особени лексеми, които са общи и за маломировския, и за кайраклийския, и за шикирлийския диалекти: *аг̀ъл* 'кошара', *врат̀ник* 'дворна врата', *вѝлак* 'вълк', *дирѝ* 'рекичка', *дува̀дам/дува̀ждам* 'идвам', *д̀удала* 'черница', *занесѝ ма* 'закарай ме'/*жа та зан'исѝ* 'ще те закара', *ла̀уна/ла̀йна* 'зеле', *ла̀йна чурба̀* 'зелева чорба', *мам̀ули/мам̀ул'а* 'царевница', *мис'̀ур/мис̀ир* 'пуяк', *м̀нѝн'ки* 'малки', *ма̀н'инку* 'малко', *разбòй* 'тъкачен стан', *сва̀ко* 'съпруг на лелята', *сѐтни* 'после', *синѝйа* 'малка кръгла масичка', *ста̀рна/ста̀рна* 'страна', 'буза', *су̀трина* 'сутрин', *тасма̀* 'колан', 'ремък', *ца̀клò/цѝкло* 'стъкло', 'прозорец', *чул'̀ак, чил'̀ак* (Державин 1915: 114, 115, 118; Державин 1915 – Приложения: 27, 34; Чешко 1952: 27, 46, 54, 57-58, 74-75; Полтораднева-Зеленина 1954). В трите изследвани говора се среща още една обща лексема - *па̀шмòл*, която в Маломирово има значение 'охлюв', а в Бесарабия

означава 'пашкул на копринен червей' (Желязков 1962: 39, 51; АБГСССР 1958: 80; Чешко 1952: 57; Полтораднева-Зеленина 1954: 105).

Освен общите и за трите изследвани говора лексеми, тук може да се добави и наличието на маломировския глагол *хуртѹвам* 'говоря' в кайраклийския говор, наред с *галчѹ*, както и съществителното *уратѹ* 'дума'. Други засвидетелствани като общи между двата говора означения са *дѹгам са* 'местя се', *ѹѹм* 'стъкло', 'прозорец', *закѹ* 'защо', *лѹпиту* 'момчето' – в Маломирово – 'детето', *лѹчим* 'отлъчваме (овце)', *чѹдо* – включително като обръщение към дете (Державин 1915: 112, 115; Чешко 1952: 27, 29, 32, 57, 58, 75). По-многобройните съответствия, регистрирани само в маломировския и шикирлийския говори, ще бъдат изброени по-нататък.

Фразеологизми

Тук може да се посочи фразеологизмът *да нам'ѹри махнѹ* 'да не е съгласен с нещо', 'да открие проблем' от шикирлийския говор (Державин 1915 – Приложения: 33) и фразеологизмът *ни мѹ стѹга акѹла* 'не мога да се сетя' от кайраклийския (Чешко 1952: 31), които се срещат и в говора на Маломирово.

Б. Допълнителни прилики между Маломировския и Шикирлийския говор

Шикирлийският говор е не само най-добре запазеният и най-слабо променен загорски говор в Бесарабия, както отбелязва Бернщейн (Бернштейн 1952: 18), използвайки термина *източнотракийски* – верен само като географско понятие, но и най-добре проученият. Затова е логично тук да се добавят още няколко негови прилики с маломировския, които може би в по-голямата си част са характерни и за кайраклийския говор, но не са отбелязани в по-оскъдните налични материали за него.

а. На фонетично ниво

Замяна *ѹ* → *в*

Може да се илюстрира с примери като *стувѹ* 'стои' – от междинно **стойѹ*, или *кув'ѹ* 'коя' (Державин 1915 – Приложения: 27, 29), а също и *кувѹит* 'които' (Лични наблюдения). Същите примери ги има и в Маломирово.

Протетично *и*

В Маломирово срещаме *истрѹх*, *исрѹм*, а в шикирлийските села – *мажѹ гу б'ѹлѹ* *исрѹм* (Державин 1915 – Приложения: 34).

б. На словообразователно и морфологично ниво

Употреба на думата за 'дядо' в среден род

Това също е широко разпространено в Станджанско-Сакарския регион и в Бесарабия явление. За шикирлийския говор се илюстрира с примери като *д'ѹдѹту трѹгналу* и др. (Державин 1915 – Приложения: 26; Бернштейн, Журавлев 1953: 115). В бабешкия език съчетанието *мѹйту д'ѹду* (Лични наблюдения) има значение 'моят мъж' с оттенък на фамилиарност.

Специфично съкратено обръщение от думата 'майка'

Става въпрос за формата *мà* 'мамо' от Суворово и Маломирово (Лични наблюдения).

Използване на сравнителна степен на прилагателните без сравнителна частица в някои случаи

Т. Бояджиев (1991: 100) сочи явлението като характерно за тракийските говори при означаване на сравнително количество, големина и съпоставка. По лични наблюдения е засвидетелствано активно и в Чирпанско, Старозагорско и Ямболско. Тук за Суворово може да се посочи примерът *Ина̀ мoйъ* (пoзнàта), *т'а̀ млàдъ* ут мèни (Лични наблюдения).

Замяна на някои прилагателни с предложни съчетания

В маломировския говор като турска калка се използват съчетания като *чил'ак с ъкъл* 'умен човек' (тур. *akilli*), *без ъкъл* 'глупав' (тур. *akilsiz*), *с пърì* 'богат' (тур. *parali*) и др. В шикирлийския говор срещаме: ... *да нам'ари* (жена) *сас крил'а̀*; *да з'ема* (жена) *сас дица̀*, *жа з'ема* (жена) *б'ез дица̀* (Державин 1915 – Приложения: 31, 34).

Употреба на вторично имперфективирани глаголи с повторително значение

Такива отбелязва М. Младенов (1993: 281) за загорските български говори в Румъния, които той разглежда като мизийски – *дун'асвѣм*, *нѣм'арвѣм* и др. В Маломирово срещаме пример като *д'а̀а Ива̀н сѣ прим'астѣ тѹка* (вместо се мѣсти), а в шикирлийския говор има *испа̀два бра̀тчиту с'и* (Державин 1915 – Приложения: 35) – вместо *пѣди*.

Употреба на аорист вместо резултативен перфект

Трудно е да се каже дали явлението е навлязло в югоизточните български говори под гръцко влияние, но подобни примери в гръцки се срещат – сравни: *ще ми дотегне и ще се разкая*, *че съм отишла* – *кал θα μετανιώσω που πήγα* – букв. '... че отидох' (Първанов 1997: 162). От шикирлийския говор може да се приведе следният пример: *Тoй* (най-големият брат) *на̀й-млòгу в'ижда*, *мòже тoй да гу в'ид'а̀* – вместо *да го е видял* (Державин 1915 – Приложения: 29).

Използване на футурни форми в разказ за изминали събития или при обясняване на определен процес

Също срещащо се из цялото българско езиково землище явление. Конкретният случай е една рецепта за сирене от Суворово: *Тр'а̀а дѣ гу путсìрии* (млякото), *ѣчи дѣ сидì*, *чи сèтни жѣ гу прицѣдìи*, *чи жѣ гу притìснии* ... *ф клѣ̀пу* ... *и гу тѹрии*, *и гу прицѣдìи*, *гу притìснии* ..., *гу нѣр'а̀жии* ... *и вс'ò!* 'млякото трябва да се подсири и да стои, а после се прецежда ...' (Лични наблюдения).

Глаголи с наставка -н-

Глагол *да скòкна* се среща в западните говори. Шклифов (1977: 308) отбелязва в костурския говор формите *скòкам* за несвършени вид и *скòкна* за свършен (*го скòкна тра̀по*). За рупските говори е много характерна употребата на такива глаголи, които може да изразяват и умалителност: *да да̀дна* 'да дам малко', *да̀дни!* 'дай малко!', *да*

сипна 'да сипя малко' (Стойчев 1967: 27-28). Най-често срещаните случаи в шикирлийския говор са *да скòкна* и *да турна*: *скòкнал, скòкнахми, т'а скòкна, турн'и гу!*, наред с *тур'и!* (Полтораднева-Зеленина 1954: 117, 123; Чешко 1954: 14, 28; Державин 1915: 76; Державин 1915 – Приложения: 28). Много интересен е примерът *изв'икнал мум'ичету* (Державин 1915 – Приложения: 23), в който се набляга на еднократността на действието.

Глаголи с наставки *-в-, -ув-, -н(у)в-*

Като примери за употребата на първите две наставки могат да се посочат глаголите *зёмвам* (Полтораднева-Зеленина 1954: 82), *зёмват* (Лични наблюдения), *минва* (Чешко 1954: 18), *казува* 'казва' (Державин 1915 – Приложения: 27). Вероятно тук трябва да се отнесе и глаголът *убл'аквам са: убл'аквай са* (Державин 1915 – Приложения: 31). Докато при *минва* има само наставка *-(у)в*, в шикирлийския говор се срещат и случаи на комбиниране на наставките *-н-* и *-в-*: *мр'акнува са, тр'агнава* 'тръгва' (Державин 1915 – Приложения: 24, 27). Такова комбиниране по принцип се получава при несвършения вид на умалителните и еднократни рупски глаголи: *да дадна – даднувам, да сипна – сипнувам* 'сипвам малко' – по-скоро 'сипвам веднъж', *пийнувам* 'пийвам веднъж' (Стойчев 1967: 27-28).

Запазване на копулата в 3 лице при произказните форми

Подобно на маломировския говор (Илиев, Хенцелман 2015: 103), и в шикирлийския говор се срещат случаи, в които формата на спомагателния глагол се пази в 3 лице при произказване: *Мум'ичиту са качилу на идин ф'идан, д'ету е бил пр'ид каитата* (Державин 1915 – Приложения: 24).

Употреба на притежателни местоимения вместо възвратно-притежателни

Става въпрос за случаи като *фпр'егнала н'ейн'оо с п'и'ит'ел* – вместо *своя си; той си изл'агал с н'егуйти с'и слуг'и* (Державин 1915 – Приложения: 37).

Особености на въпросителните местоимения

Особеност на маломировския говор са показателните и въпросителните местоимения за размер от типа *толчиф/толчин* 'толкова голям', *колчиф/колчин* 'колко голям'. В Софиевка е отбелязана форма *кол'чуф пураснах* (Державин 1915 – Приложения: 26).

Плеонастична употреба на неопределителното местоимение *н'ашту*

Тук иде реч за употреби като *Кво й тва н'ашту?* 'какво е това?' (Державин 1915 – Приложения: 32).

Употреба на някои специфични предлози

Други общи между двата говора предлози, освен изброените по-горе, са *вр'с* 'върху' и *пукър* 'покрай': *Т'а скòкна вр'с тоо чул'ек* (Чешко 1954: 28), *минва пукар нач'алник пулка* (Чешко 1954: 18).

Употреба на специфични частици

Такава е подбалканската частица *мò* за обръщение към жена (Полтораднева-Зеленина 1954: 99). Виж примера *Мàмо, мо! Тудурàки-мрасулàк'и м'и ìска òр'ифчи!* (Стойков 1950: 71-73).

в. На синтактично ниво

Използване на плеонастично показателно местоимение в роля на копула

В Маломирово се среща особен вид синтактична конструкция, при която в роля на копулата се използва третолично или показателно местоимение, със или без дублирана копула от спомагателен глагол 'съм'. Например: *Кòй тòй тòа д'àа Бòику?* 'кой е този дядо Божко?', *Твà н'а̀шту кò ì тò?* 'какво е това?', *Тòй тòа б̀лгарин* 'този е българин'. В Софиевка е отбелязано нещо подобно: *Кò ì тò тàкàву стрàишу* 'какво е това страшното?' или 'колко е страшно това!' (Державин 1915 – Приложения: 29). А от Суворово е по-сигурният пример: *Твà кò ì тò?* (← **Кò ì тò твà?*) (Лични наблюдения).

Безпредложни употреби при изразяване на притежание или удвоено допълнение

Явлението е възникнало в резултат от елиминирането на падежната система. Примери от шикирлийския говор: *Ид'̀ин чил'̀ак женàта му умр'̀ала* – вместо **На ид'̀ин чил'̀ак женàта му умр'̀ала*; ... *пак мум'̀ичиту му са стр̀ува, чи ба̀штà му с'̀ичè тàм драв'̀а; мумчèнц'̀иту му са пр'̀ип̀илу вудà* (Державин 1915 – Приложения: 23, 24, 35).

Въвеждане на пряката реч от съюз *че*

В старобългарски се срещат примери, в които *ѣко* се използва в декларативна роля не за въвеждане на косвената реч (като съюз), а за въвеждане на пряката (като частица): глаголаше бо *ѣко* „аште прикоснѣ сѧ понѣ ризѣ его съпасена бѣдѣ” (СС 1994: 794). В маломировския или шикирлийския говор с такава функция вече е натоварен наследникът на *ѣко* – съюзът *че*: *Р'̀екàл му ба̀штà му че: „Жà ìда да с'̀ечà драв'̀а”* (Державин 1915 – Приложения: 24).

Употреба на 3 лице вместо 2 лице при обръщения в детския език

В споменатите случаи маломировци казват, например: *Илà тàти дѣ си гу бà̀цини!* 'ела тати да те целуне'. При шикирлийци пък имаме: *За̀штò плàчи мòйту с'̀ирàчи?* (Державин 1915 – Приложения: 32) – вместо *За̀що плачеш, сирàчето ми?*

Глаголите 'почивам си' и 'признавам си' управляват винително, а не дателно местоимение

В Софиевка, например, както и в Маломирово, е регистриран примерът *да са пуч̀иниш* (Державин 1915 – Приложения: 24), вместо *да си пуч̀иниш*. Или пък: *с'̀èнни, та са пуч'̀ини* (Державин 1915 – Приложения: 37). За другия глагол употребата може да се илюстрира с *т'̀èе тугàва са признàл'̀и* – вместо *си признàли* (Державин 1915 – Приложения: 33).

Удвоено допълнение с една косвена и една номинативна местоименна форма

Също много разпространено в българските диалекти явление, особено в тракийските (Бояджиев 1991: 101). За шикирлийския говор в този случай могат да се покажат следните два примера: *Тòй сè гу н'ама* 'него все го няма'; *Ас м'и са пий вудà* 'на мен ми се пие вода'; *тй тай ти са струва* 'на теб така ти се струва' (Державин 1915 – Приложения: 28, 35, 38).

г. На лексикално ниво

Лексика

Тук се откриват още голям брой общи лексеми между маломировския и икирлийския говори. Ето техен списък (по Полтораднева-Зеленина 1954; Державин 1915 – Приложения: 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32 – няколко от тях се откриват само у последния!): *алис* 'точно', 'всъщност', 'тоест', *аргàт'ан* 'работник', *бацà* 'тръба за печка', *бабалàк* 'участник в сватбения обряд, който наставлява младите', *бацкам* 'целувам' (за деца), *бèл* 'права лопата', *бирà* 'събирам', *буиндрук* 'хомот', *бул'а* 'обръщение към по-възрастна жена', *булка* 'омъжена жена', 'снаха', *барсалàн* (в Маломирово – *бардалàн*) 'растение, от което се правят масури', *варда* 'пазя', *(в)уркузуна* 'връв за връзване на гащи', *вèт* 'стар', *да запрà* 'да затворя', *клòчка* 'квачка', *ким'ур* 'въглища', *кирèч* 'вар', *клàйнци* 'кладенец', *кудà* 'група коледари', *гàга* 'човка', *глис* 'червей', *дрàт* 'стар', *дувар* 'стена', *главница* 'възглавница', *грàчмул* 'гръклян', *дàм* 'зимно помещение за добитък', *зимàска* 'през зимата', *дарацàн* 'растението кощрява', *д'èдичку/д'àдичку* 'колбас от пълен с кайма и подправки свински стомах', *драгй̀нко* 'по-младият брат на мъжа', *зам'а* 'змия', 'вид цвете', *икуглаф* 'непослушен (за дете)', *иску̀бам* 'изскубя', *калбалàк* 'шум', 'викове' (в Маломирово – опашка от хора пред магазин), *камбу̀ча* 'преобръщам', *калина* 'по-малка сестра на мъжа', *клòчка* 'квачка', *кутурòк* 'котарак', *прау̀лийа* 'прахоляк', *карпу̀за* 'диня', *ка̀там* 'пазя', *купàна* 'корито', *мис'ур* 'пуяк', *мис'урка* 'пуйка' (в Маломирово – *мисур*, *мисурка*), *мусура* 'муцуна (у животните)', *п'ирустийа* 'тиган с крака', *да рачà* 'да поискам', *свиди (ми) са* 'жал ми е занякого', 'липсва ми', *сбòр/збòр* 'селски празник', *сòба* 'печка', *табàн* 'стъпало', *турта л'ан* 'питка хляб', *да угàда* 'да усетя (някого)', *учèлки* 'очи́ла', *фтй̀чи* 'врабче', *чапà* 'мотика', *чувй̀йа* 'дървен клин', *чукмàн* 'сукман', *чумбèр* 'женска кърпа за глава' и др.

От Державин (Державин 1915 – Приложения: 25, 28, 31, 33, 38) могат да се добавят и думите *абалка*, *ро̀кла* 'рокля', *зинòсвам* 'развалям', 'повреждам', *зинòс-вам* 'развалям', 'повреждам', 'прахосвам', *фтй̀чинци'и*, отново думата *да угàди* 'да усети' и др. По лични наблюдения обща е и думата *баур* 'кървавица'. Лексикалните разлики между маломировския и суворовския говор са малко. Тези разлики включват и някои междуметия за подмамване на животни.

7. Изводи

Кайраклийски текст от село Радоловка, Запорожка област, Украйна (по Чешко 1952: 74-75)

Уфцѣти са нахѡждат на ѡфициѣрмата. Вѣнка напраща агѣл, дѣту ги рѣним дин'а. Нушт'а ги запирами фаф кушѣрата. Ги рѣним трѣма уфчѣра. Сѹтрина пѣрвио пѣт им даѡами синѡ, фтѡрио пѣт им даѡами слѡма ичум'ана, трѣтио пѣт пѹсками да пѡим в дирѣту и им даѡами кислѣк. Виснѡта ги пѹсним на тривѡ да пѣсѣт. Гул'амити агнитѡ – инѡ грѹпа, пѡ-мѡлкити – дрѹга, и трѣтити, нѡй-мѣнѣн'ки – пу нид'ѡла. И ги пѣсѣм, дурдѣ стѡрат пу двѡ м'ѡсица и тугѣва ги лѣчим т'ѡйнити мѡйки уѡдѣл'ну и начинѡвѣми да ги дѡим, дв'ѡ нид'ѡли пу двѡ пѣт'а в динѡ, сѹтрина и вѣчир. Сѣтни ги дѡим и на плѡдн'а трѣ пѣт'а в динѡ. Исинѡта прѡват набѣѹ вѣлци. Катѹ замѣтиш, чи иде вѣлак, зѣмиш да кришитѣи или запѡлиш ѡгин.

Шикирлийски текст от село Софиевка, Запорожка област, Украйна (по Стойков 1950: 71-73)

Имѡлу инѡ вр'ам'и инѡ д'ѡду и инѡ бѡба. Имѡл'и сад'ѣ дв'ѡ дицѡ: ѣгнѡ мумчѣ и ѣднѡ мум'ѣчи. Мумчѣто гу в'ѣкали Тѡдор'е, а пак мум'ѣчитѹ Тудѡра. Разбул'ѡла сѡ мѡйка им и умр'ѡла. Д'ѡдѹту н'и мужѡлу да с'и гл'ѣда дицѡта. Трѣгнал да трѣси да сѡ жѣн'и, и с'и м'исл'ѣл: „Да з'ѣма сѡс дицѡ, т'ѡ н'ѡма да гл'ѣда мѡйти дицѡ.“ И утѣиѡл и нам'ѡрил б'ѣз дицѡ. В'инчѡл сѡ и ѣѣ дѹв'ѣл.

Т'ѡ катѹ душлѡ, тѹтакѣс'и з'ѣла да му мрѡз'и дицѡта: на мумчѣту з'ѣла да в'ѣка „Тудѹрѡк'и-Мрѡсулѡк'и“, а пак мум'ѣчитѹ з'ѣла да рѡн'и по-ѹбѡѹ. И в'ѣка на мажѡ с'и: „Ѳку заклѡл'иш мум'ѣчитѹ, жѡ жѹв'ѡйѡ пр'и т'ѣб'и, пак ѡку н'ѣ гу заклѡл'иш жѡ тѡ устѡва.“ Мажѡ гу б'ѣлѡ исрѡм да н'и му сѡ см'ѡйѡт ѡрата, чи жѡ гу устѡв'и жинѡта му, и сѡ наглашѣл. Т'ѡ му в'ѣка: „Ѳди, куп'ѣ ѡр'ѣв'и да гу рѡн'им пѡ-ѹбѡѹ!“ Той утѣиѡл и кѹпил. Т'ѡ з'ѣла да рѡн'и мум'ѣчитѹ баишѡ. Мумчѣту в'ѣжда, чи мум'ѣчитѹ ид'ѣ ѡ'рѣв'и, и с'ѣ плѡчи и ѣска и то ѡ'рѣв'и. Мѡшитѣйѡта н'и дѡва да му дѡва т'ѡ ѡ'рѣв'и.

Инѡ сѹтрѣна, ѡшити дицѡта сп'ѡл'и, мѡшитѣйѡта сѡ сабѹдила и в'ѣка на мажѡ с'и: „Стѡн'ѣ та натѹчѣ нѡжѹ, пак ѡз жѡ пѡла сѡбата, чи жѡ ѣѣ заклѡл'им и да ѣѣ тѹр'им да ѣѡ уп'ѣчѣм!“ Мумчѣту тугѣва н'и сп'ѡлу, чѹлу как мѡшитѣйѡта казѡла на баишѡ им, чи жѡ заклѡлат Тудѡрка и жѡ ѣѣ п'ѣчѣт. Катѹ сѡ сабѹдилѹ мум'ѣчитѹ и з'ѣлу да ид'ѣ ѡ'рѣв'и, то з'ѣлу да в'ѣка: „Кѡко! Дѡй мѣ ѣднѡ ѡр'ѣфчи, жѡ ти кѡжѡ итѡ тѡчи тѡти нѡжѹ, итѡ пѡл'и мѡма сѡбата!“ Пак т'ѡ в'ѣка: „Мѡмо, мо! Тудѹрѡки-мрѡсулѡк'и м'и ѣска ѡр'ѣфчи!“ Баишѡ му чул, чи в'ѣка: „Дѡй му инѡ мѣн'ѣнку ѡр'ѣйчи!“ И т'ѡ му дѡла ѣднѡ ѡр'ѣфчи. То с'ѣнналу пр'и н'ѣйѡ и з'ѣлу да ѣ казѡва: „Тѡти тѡчи нѡжѹ да тѡ заклѡл'и, пак мѡма пѡл'и сѡбата да тѡ уп'ѣчѡт. Ѳз чѹх катѹ в'ѣкаши мѡма на тѡти; катѹ уп'ѣчѣт т'ѣб'и, жѡ уп'ѣчѣт и м'ѣн'и, м'и ѡди н'ѣа да б'ѡгам'и!“ Пак т'ѡ катѹ чѹла, сѡ уплѡшила и з'ѣла да в'ѣка: „Как жѡ б'ѡгам'и, т'ѣа жѡ на улѡват!“ Мумчѣто б'ѣлѡ пѡ-ѣтру, з'ѣлу да ѣ в'ѣка: „Ѳшити сѡбата н'ѣ ѣѣ упѡл'ѣна, ти ѣскай ут мама купѡн'ѡта и вѹдѡ, уш да с'и м'ѣиш главѡта, чи з'ѣм'и гр'ѣб'ѣну, з'ѣм'и и идѣн брѹс, з'ѣм'и инѡ иглѡ, чи уш жѡ изгѡн'иш м'ѣн'и ут тѡа вратѡ, чи закл'ѹчѣ вратѡта, а чи

изл'ас ут дру̀гата вратà, чи жа са сб'ир'ем на у̀л'ицата. То òшти у̀буву н'и сѣ йе сѣм̀налу, т'еа н'ама да на в'идат на̀кад'а жа пуб'а̀гн'им. “

И мум'ичиту пуй̀скалу купан'ата сас вудà, з'елу гр'еб'ину, тур'алу инà игла и идин брус фаф вудàта и испѣ̀два братчиту с'и, да н'и и дуд'а̀ва да с'и м'ий гла̀ва̀та. Закл'учила вратàта, по̀-скору з'ела купан'ата и ут дру̀гата вратà изл'а̀гла. Кату изл'а̀гла на у̀л'ицата, братчиту и йе ча̀калу. Фанàл'и два̀мата купан'ата и з'ели да б'а̀гат.

Баѝта им кату в'ид'ал, чи г'и н'ама, трѣ̀гнал да г'и трѣ̀с'и. Т'еа, кату в'ид'али баѝта с'и, фѣ̀рл'и'ли брусò на пѣ̀т'у: с'ичк'уо пѣ̀т станàл сàд'е кр'е́ман'и. Баѝта им кату ст'игнал ду тва м'а̀сту, д'ету б'ил фѣ̀рл'ин брусò, в'ижда, чи н'ама ут д'е да м'ини. Той з'ел да с'и чисти'и пат'е́чка. Пручистил и минàл и пак брѣ̀за да г'и стигн'и. Т'еа кату в'ид'али и фѣ̀рл'ил'и игла̀та. Той кату душѣ̀л ду тва м'а̀сту, пѣ̀т'у му сàд'е игли. Той пак залòв'ил да чисти. Пручистил пат'е́чка и м'инàл и пак брѣ̀за да г'и стигн'и.

Т'еа фѣ̀рл'ил'и гр'еб'ину. Той пѣ̀т'у станàл сàд'е ко̀кал'и. Баѝта им кату стигнал тва м'а̀сту, пак в'ижда, чи н'ама уд д'е да м'ин'и. Той пак з'ел да с'и чисти пат'е́чка. Пручистил си пат'е́чка и м'инàл. Мумчету в'ика на мум'ичиту: „Дай, кàко, да фѣ̀рл'им купан'ата сас вудàта!“ Вудàта станàла мур'е, пак купан'ата пла̀ва из вудàта. Баѝта им, кату стигнал ду тва м'а̀сту, в'ид'ал, чи н'ама да мòй да м'ин'и и са вѣ̀рнал насàт.

СЪКРАЩЕНИЯ

АБГСССР – Атлас на българските говори в СССР

СС – Старославянский словарь

ЛИТЕРАТУРА

АБГСССР 1958: Атлас болгарских говоров в СССР. Вступительные статьи.

Комментарии к картам. (Составители С. Бернштейн, Е. Чешко, Э. Зеленина).

Издательство Академии наук СССР. Москва.

Бернштейн, Журавлев 1953: *Бернштейн, С., В. Журавлев, М. Сенкевич, Н. Толстой, Е.*

Чешко. Отчет о диалектологической экспедиции в боогарское село Суворово летом 1951 года. В: Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. 3, 110-149.

Бернштейн, С., Е. Чешко 2000: *Бернштейн, С., Е. Чешко.* Классификация юго-восточных говоров Болгарии. В: Бернштейн, С. Из проблематики диалектологии и лингвогеографии. Индрик. Москва, 83-98.

Бояджиев 1991: *Бояджиев, Т.* Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия. УИ „Св. Климент Охридски“. София.

- Войникова 2008: *Войникова, А.* Селища с българско население в Югозападния Буджак. Ономастика. Топонимия. Групонимия. Знак '94. Велико Търново.
- Державин 1915: *Державин, Н.* Болгарские колонии в России. Т. II. Язык. Типография „А. Смолинский”. Петроград.
- Желязков 1962: *Желязков, Ив.* Говорът на село Маломирово, Елховско. Дипломна работа. Софийски държавен университет „Климент Охридски”. Маломирово.
- Зеленина 1955: *Зеленина, Э.* Словарный состав суворовского говора. В: Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. 7, 63-114.
- Зеленина 1962: *Зеленина, Э.* О краткой форме винительного падежа личного местоимения 3-го лица единственного числа женского рода *га* в юго-восточных болгарских говорах. -В: Статьи и материалы по болгарской диалектологии. 10, Москва, 95-99.
- Илиев, Хенцелман 2015: *Илиев Ив., М. Хенцелман.* Особенности на говора в село Маломирово, Елховско. -В: Съвременните измерения на едно научно прозрение. Доклади от международната научна конференция в чест на 150-тата годишнина от рождението на Матрослав Облак (1864-1896). Мултипринт. София, 88-108.
- Илиев, Хенцелман – под печат: *Илиев, Ив. Г., М. Хенцелман.* Говорът на село Маломирово, Елховско. Принос към въпроса за проучването на наречията в Загорския клин и Бесарабия (под печат).
- Кодов 1935: *Кодов, Хр.* Езикът на тракийските българи. В: Бит и език на тракийските и малоазийските българи. -В: Тракийски сборник. 5, 1935. Част 2. Тракийски научен институт. София, 1-123.
- Кондов 2016: *Кондов, В.* Една рядка употреба на частица за бъдеще време в български говори в Тараклийско, Р. Молдова (Бесарабия). -В: Дунав-Днестър. Обществознание. Езикознание. Педагогика. Годишник на ТДУ „Гр. Цамлак”. Т. 4. Кагул, 87-90.
- Кондов, Илиев 2018: *Кондов, В., Ив. Г. Илиев.* Образуване на бъдеще време с частица “и” в говори от Средногорско-балканския регион, Странджа-Сакар и Бесарабия. Онгъл. 16 (под печат).
- Младенов 1993: *Младенов, М.* Българските говори в Румъния. Издателство на БАН. София.
- Младенов 2008: *Младенов, М.* Из българската диалектна морфология. Повторителни глаголи от типа *намиргам* в североизточни български говори. -В: Младенов, М. Диалектология, балканистика, етнолингвистика. УИ „Св. Климент Охридски”. София, 527-529.
- Мухина 1954: *Мухина, Д.* Функции предлога *от* в суворовском говоре. -В: Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. 6, Москва, 44-70.
- Полтораднева-Зеленина 1954: *Полтораднева-Зеленина, Э.* Словарь говора болгарского села Суворово Одесской области УССР: -В: Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. 5, Москва, 64-134.
- Първанов 1997: *Първанов, П.* Гръцки език. Самоучител в диалози. Грамма. Плевен.

- СС 1994: Старославянский словарь по рукописям X-XI веков (Под ред. Р. Цейтлин, Р. Вечерка и Э. Благовой). Русский язык. Москва.
- Стойков 1950: *Стойков, Ст.* Христоматия по българска диалектология. Наука и изкуство. София.
- Стойчев 1967: *Стойчев, Т.* Умалителните глаголи – едно богатство в родопските говори. В: Родопи. 3, 27-28.
- Тодоров 2018: *Тодоров, Н.* Българите в Южна Молдова (очерк за етнокултурната им идентичност от преселването до края на двадесетия век). Тараклия.
- Толстой 1979: *Толстой, Н.* Из блокнота диалектолога. 3. Контракция гласных в с. Горска поляна, Елховско. В: Изследвания върху историята и диалектите на българския език. БАН. София, 353-358.
- Чакърва 2009: *Чакърва, Кр.* Императивът в съвременния български език. Пигмалион. Пловдив.
- Чешко 1952: *Чешко, Е.* К истории кайракийского говора (Болгарский говор села Лошиновки Болградского р-на Измаильской области УССР). В: Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. 2, Москва, 21-75.
- Чешко 1954: *Чешко, Е.* Предлоги локального и временного значения в болгарском говоре села Суворова. В: Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. Москва, 3-43.
- Шклифов 1977: *Шклифов, Бл.* Речник на костурския говор. В: Българска диалектология. Проучвания и материали. БАН. 7. София, 201-327.